

ІВАН ФРАНКО – ЗНАВЕЦЬ ДИТЯЧОЇ ДУШІ

У статті представлено дослідження творів Івана Франка, написаних для дітей. Проаналізовано зображені письменником психологічні картини із життя селянських дітей, осмислено його глибоку обізнаність із тонким психологічним світом дитини, розглянуто майстерність у викритті тодішнього ладу, системи освіти й виховання в галицьких школах, яка морально калічила дитину.

Ключові слова: Іван Франко, дитина, казка, оповідання, виховання.

Постановка проблеми. Неперевершений майстер слова І. Франко написав більш як 100 творів для дітей, які є важливим складником його художньої творчості. Тематика і жанри казок, оповідань і віршів є досить різноманітними.

Аналіз останніх публікацій з цієї проблеми засвідчує, що аксіологічні погляди Івана Франка на проблеми становлення молоді досліджували багато науковців. Серед сучасних досліджень особливу увагу привертають праці Т. Біленко, В. Василюк, М. Матковського, А. Швець та ін.

Питання вивчення творчості І. Франка в загальноосвітній школі висвітлювали Л. Березівська, Г. Васянович, Р. Вишнівський, А. Драйчук, А. Тищенко, І. Тишківський та ін. Однак проблема відображення внутрішнього світу дитини у творах письменника залишається недостатньо дослідженою.

І. Франка завжди цікавив внутрішній світ дитини, її душевні переживання. Він справедливо вважав, що дитині потрібні твори, що пробуджують розум, облагороджують почуття. Як зазначає науковець В. Василюк, «талановитий письменник виступав як майстер захоплюючих сюжетів, збагатив дитячу літературу засобами психологічного аналізу» [2, с. 59].

Педагогічні ідеї І. Франка є співзвучними з тими завданнями, які стоять перед сучасною системою освіти й виховання. З огляду на це актуальним є нове прочитання творів І. Франка для дітей, їх інтерпретація з погляду сучасних потреб українського суспільства.

Мета статті полягає у дослідженні особливостей психології дітей у творах І. Франка. Відповідно до мети визначено такі завдання дослідження: проаналізувати дитячі оповідання письменника «Олівець», «Грицева шкільна наука», «Отець-гуморист», «Борис Граб», «Schonschreiben», «Історія кожуха» та інші, розкрити образи педагогів із зазначених оповідань, показати негативний вплив на дитячу психіку антипедагогічних методів навчання в тодішніх галицьких школах, окреслити особисте бачення відображення дитячої психології в казках для дітей.

Виклад основного матеріалу. Науковці зазначають, що Іван Франко виступив з дитячими творами в останній чверті XIX ст., коли у прогресивній літературі утвердилися високі вимоги до них як до виховної літератури, покликаної вести за собою молодь. Боротьба поета за високу художність дитячої книжки, підкріплена його особистою участю в її творенні, була продовженням боротьби за громадянську значущість книжок для дітей.

Іван Франко пропонував для юного читача різноманітні теми і жанри – оповідання, нариси, вірші, поеми, казки, оригінальні та перекладні твори, пристосовані до дитячого сприйняття. У його творчому доробку для малят переважають невеликі оповідання й нариси із шкільного життя. Їх можна поділити на дві групи – оповідання зі шкільного життя та оповідання й нариси про формування характеру й світогляду селянської дитини. Ці цикли творів пов'язані єдиним задумом.

Оповідання зі шкільного життя «Олівець», «Грицева шкільна наука», «Отець-гуморист», «Борис Граб», «Schonschreiben» та інші здобули популярність ще за життя письменника. В них порушуються важливі питання соціально-політичного, морально-етичного плану: про соціальну нерівність, яка боляче позначається на формуванні дитини, зростання почуття власної гідності, честі, порядності, чарівний світ дитинства, затьмарений похмурою дійсністю, яка болісно вражає.

Письменник змальовує і викриває тодішній лад, систему освіти й виховання в галицьких школах, яка морально калічила дитину, залишаючи глибокий слід у її вразливій душі. Виснажлива праця в наймах, постійне недоїдання, висока смертність – ось що було характерним для життя дітей на селі. Їхні батьки змушені від ранку до пізнього вечора працювати, щоб утримати сім'ю.

Так, у відомому оповіданні Івана Франка «Історія кожуха» зображено долю простого хлопчика, який не має теплої одягу і, повертаючись із школи зимою, тяжко хворіє. А в цей час місцеві власті забирають у сім'ї хлопчика єдиний кожух «за невідвідування школи»[5, с. 334–345].

У змалюванні шкільної «науки», вчителів, які не навчають, а знущаються з дітей, письменник широко використовує сатиричні засоби. Його образи близькі й зрозумілі дітям, бо взяті з шкільного життя, з власних спогадів про галицьку школу. Герой оповідання «Олівець» виходить зі школи «заяляканий», «тремтячий», бо писання не давалося йому: знаки з-під рук виходили криві, гачкуваті, скидалися на старий пліт, «у яким кожний кіл стримить у інший бік, а хворостини півперечні стримлять самі по собі, не можучи здибатися з колами»[4, с. 299].

Для характеристики буденних для галицької школи понять І. Франко вживає «високі» слова, урочисті вислови: крейду й ганчірку називає «знаряддями премудрості, биття – «високим педагогічним ділом», різку – «педагогічним знаряддям». Письменник зазначає, що науку в тогочасних початкових школах подають не для того, щоб дати дітям освіту, а для того, щоб вселити в них покірність та утвердити їх в темноті.

Відомо, що малоефективними та антипедагогічними на той час були методи навчання в початкових школах. І. Франко у своїх творах («Грицева шкільна наука», «Отець-гуморист» та ін.) нещадно висміяв недосконалу методику навчання у тодішніх народних школах австрійського зразка, особливо схоластичну зубрячку, яка не розвивала розум дитини, а навпаки, отупляла його. Учителі придушували в дітей будь-який прояв самостійного мислення, перетворювали їх у бездушне знаряддя, «в машинку, бубняву регулярно, хоч механічно, завдані лекції». Так, в оповіданні «Грицева шкільна наука» І. Франко показав, як саме вчили в початкових школах.

Вчитель розкладав і складав перед дітьми таблички, на яких було написано склади. Він робив це механічно, з'єднуючи окремі склади без будь-якого логічного зв'язку. А діти «... невтомно по сто разів співучими голосами повторяли: «а-ба-ба-га-ла-ма-га...» [5, с. 315]. Тільки це слово за цілий рік і запам'ятав малий Гриць, хоча був кмітливим хлопчиком.

Аналогічно відбувалося й вивчення письма. Важко було малолітнім дітям зрозуміти зашкарублу примітивну техніку «красного писання». Уроки каліграфії були для них пекельною мукою. Один з таких уроків зобразив І. Франко в оповіданні «Schonschreiben»: «Валько взяв у руки крейду, приступив до таблиці, розмахнувся і почав писати. Зразу писав тільки букви, малі й великі... далі-далі дійшов і до слів, а в кінці й до цілих речень, як наприклад: «Бог створив світ», «Чоловік має дві руки», «Земля – мати наша». Вичерпавши таким способом свою мудрість, показавши вповні своє знання красного писання в численних викрутасах та довгих, як світ, і рівних, як ковбаси, хвостиках, Валько положив крейду, відступився, зирнув ще раз з уподобою на записану таблицю і відтак, обернувшись до трепечучого класу, крикнув грізно: Писати!»[5, с. 304].

Образи педагогів із названих оповідань є втіленням найогидніших рис реакційної галицько-австрійської школи. Навіть зовнішній вигляд вчителя з оповідання «Schonschreiben» огидний, з баранячою головою, з виглядом «тупої упертості й м'ясоїдності», а «невеличкі жаб'ячі очі сиділи глибоко в ямках і блимали відтам якимось злобно та неприязно» [6, с. 307].

До окремої групи оповідань про малят можна віднести «У кузні», «У столярні», «Злісний Сидір», «Малий Мирон», «Мій злочин», «Микитичів дуб», «Гірниче зерно», «Мавка», «До світла» та інші. З них вимальовується позитивний герой – селянський хлопчик, який на очах читача росте, вчиться мислити, вступає у широкий і захоплюючий, але складний світ дорослих. Автор майстерно зображує внутрішній світ дитини, що розвивається під впливом природи, спілкування з дорослими. Він показує, що не потрібно знищувати в дитині природні, здорові нахили на угоду дорослим, що слід розвивати любов до природи, спілкування з нею, оберігати природу, а не нищити все живе. Письменник не ідеалізує дітей. Вони в нього не раз помиляються, мучаться сумнівами та переживаннями, але цілісний твердий характер селянського хлопчика формується у сутичках, у боротьбі та зіткненнях із суворою дійсністю.

Особливого значення у вихованні дитини Іван Франко надавав жанру казки. Як зазначає дослідниця Н. Тихолоз, «казкові тексти є практичним втіленням теоретичних поглядів І. Франка на виховання дітей та лектуру для них» [4]. Письменник прагнув, щоб казка вчила дітей любити добро, відрізняти його від зла, пізнавати природу, поважати старших. На той час видань казок було мало, тому І. Франко підготував збірку казок «Коли ще звірі говорили», що вийшла у 1895 році, а потім не раз перевидавалася. У ній автор звернувся до так званого «тваринного епосу». Через близький дітям світ тварин він ознайомлює маленьких читачів зі складними

взаєминами у людському суспільстві та зазначає, що під «личинами» звірів криються люди.

Тварини з казок є уособленням добра і зла. Безневинні взаємини між представниками тваринного світу уособлюють думки письменника про боротьбу між добром і злом. Домашні, забиті тварини часто не дають себе ошукати, вміло провчають ворога. Люди і тварини дружать, нерідко виконують спільну роботу («Ріпка»). Казки навчають дітей не примирятися зі скрутним, підневільним становищем, здобувати моральну перевагу над ворогом.

В образах тварин Іван Франко розкриває складні взаємини між людьми, висміює нечесність, скнарність, підступність та хитрість. У боротьбі між добром і злом здебільшого перемагає підневільний. Тварини, що займають «високе» становище, викликають негативні емоції, оскільки змальовані письменником тупими, жорстокими.

Висновки. Творчість Івана Франка посідає важливе місце в дитячій літературі. На його творах школярі вчать пізнавати й розуміти минуле. Письменник одним із перших українських митців зрозумів і підніс роль творів для дітей, збагатив їх суспільно значущими темами й образами.

Перспектива подальших досліджень полягає у компаративістському підході щодо зображення внутрішнього світу дитини у творчості українських письменників XIX ст.

Список використаних джерел

1. Біленко Т. Креативна природа художнього слова Івана Франка як чинник виховного процесу / Т. Біленко // Іван Франко в школі : зб. наук.-метод. пр. – Дрогобич, 2003. – Вип. 1. – С. 23–36.
2. Василюк В. Психологізм дитячих оповідань І. Я. Франка / В. Василюк // Літературознавчі студії : зб. наук. пр. / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Ін-т філології. – Київ, 2002. – Вип. 2. – С. 58–61.
3. Матковський М. Актуальність ціннісних ідей Івана Франка щодо становлення сучасної української молоді / М. Матковський // Релігія та соціум. – 2014. – № 1/2. – С. 221–226.
4. Тихолоз Н. «Як дітям мати, з любові...» (етика і поетика Франкових казок) / Н. Тихолоз // Дивослово. – 2003. - № 11. – С. 2–6.
5. Франко І. Грицева шкільна наука : вірші, оповідання, казки : для мол. та серед. шк. віку / Іван Франко ; [упоряд., ред. та передм. Н. О. Вишневецького]. – Київ : Веселка, 1990. – 380 с.
6. Швець А. Модель дитячого світу у прозі Івана Франка / А. Швець // Дивослово. – 2005. – № 9. – С. 53–57.

N. M. Saliga,

candidate of pedagogical sciences, docent of department of pedagogics named in honour of Bohdan Stuparyk PNU named in honour of Vasyl Stefanyk, Ivano-Frankivsk, Ukraine

I. Franko is a connoisseur of the child's soul

In the article works of Ivan Franco, written for children. An image is analysed Ivan by Franco thin psychological pictures from life of peasant children, fight for front-rank child's

literature, intelligently deep knowledge of writer with the thin psychological world of child; trade of Kamenyara is considered in the exposure of of that time line-up, system of education and education, in Galychina schools, which maimed a child morally.

Key words: *Ivan Franco, child, fairy-tale, story, education.*

Надійшла до редакції 31.10.2018 року